

RIKSÅKLAGARÄMBETET

Promemoria i anknytning till anvisningen om tvångsmedel RÅ:2016:3

Dnr 28/31/14

1 Förundersökningsmyndighetens underrättelseskyldighet och åklagarens tjänstgöringsskyldighet.....	1
1.1 Underrättelseskyldighet.....	1
1.2 Åklagarens skyldigheter med anledning av en underrättelse enligt förundersökningslagen och tvångsmedelslagen.....	3
2 Häktning och reseförbud.....	5
2.1 Häktning.....	5
2.2 Reseförbud.....	7
2.3 Ändringssökande.....	7
3 Säkringsåtgärder.....	8
3.1 Kvarstad.....	8
3.1.1 Yrkande på skadestånd av målsägande.....	9
3.1.2 Säkring av vinning av brott/egendom som finns utomlands.....	10
3.1.3 Giltighet för och hävning av kvarstad.....	11
3.1.4 Ändringssökande och andra processåtgärder.....	13
3.1.5 Åtgärdseftergift.....	14
3.2 Beslag och kopiering.....	15
3.2.1 Föremålet för och verkställighet av beslag.....	15
3.2.2 Beslut om beslag.....	16
3.2.3 Hävning av beslag och förlängning av den utsatta tiden för att väcka åtal.....	16
3.2.4 Nytt beslag.....	17
3.2.5 Åtgärdseftergift.....	18
3.3 Kopiering av en handling.....	20
4 Förbud mot att utnyttja bevis.....	20

Promemoria i anknytning till anvisningen om tvångsmedel RÅ:2016:3

I typfallet måste en åklagare tillämpa tvångsmedelslagen under en förundersökning. I så fall understryks vikten av samarbete med undersökningsledaren, eftersom åklagaren enbart i praktiken i undantagsfall utnyttjar sina tvångsmedelsbefogenheter självständigt.¹ Under åtalsprövningen och domstolsbehandlingen kan åklagaren vid behov begära handräckning av förundersökningsmyndigheterna i tvångsmedelsärenden (FUL 5:2.2).

Åklagarens skyldighet att se till att tvångsmedel används på lag- och ändamålsenligt sätt i samband med förundersökning understryks av att man i synnerhet med beslag ofta inhämtar brottmålsbevisning som under åklagarens ansvar ska vara tillförlitlig. Denna skyldighet har stärkts ytterligare i och med att nya 17 kap. i rättegångsbalken trädde i kraft 1.1.2016. Det finns bestämmelser om förbud mot att utnyttja bevis i 17 kap. 25 § i rättegångsbalken.

1 Förundersökningsmyndighetens underrättelseskyldighet och åklagarens tjänstgöringsskyldighet

1.1 Underrättelseskyldighet

Enligt 2 kap. 1 § 2 mom. i förundersökningslagen deltar förutom förundersökningsmyndigheten också åklagaren i förundersökningen. I 5 kap. i förundersökningslagen finns det bestämmelser om förundersöknings-samarbetet mellan förundersökningsmyndigheter och åklagare. I 3 § 2 mom. i ovan nämnda kapitel ges åklagaren en skyldighet att efter behov medverka i förundersökningen för att säkerställa att ärendet utreds på det sätt som åklagarens senare beslutsfattande förutsätter och för att säkra att vinningen av brottet återtas eller att målsäganden får sitt skadestånd. Vid krävande, omfattande eller allvarliga brottmål är användning av tvångsmedel ofta en förutsättning för att uppnå dessa mål.

En förutsättning för att kunna delta i förundersökningen är att åklagaren underrättas om ett ärende som inkommit för undersökning. Förundersökningslagens 5 kap. 1 § ålägger förundersökningsmyndigheten att utan dröjsmål underrätta åklagaren bland annat om sådana ärenden som inkommit för undersökning och som enligt ett gemensamt beslut av förundersöknings- och åklagarmyndigheterna omfattas av underrättelseskyldigheten eller som åklagaren begärt att förundersökningsmyndigheten ska underrätta.

¹ Se närmare om åklagarens skyldigheter under en förundersökning och om tolkningen av tvångsmedelslagen i Helminen, Klaus - Fredman, Markku - Kanerva, Janne - Tolvanen, Matti - Viitanen, Marko: Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsingfors 2014.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

Vad gäller förundersökningsmyndighetens underrättelseskyldighet enligt förundersökningslagen har Riksåklagaren gett anvisningen RÅ:2013:4 Underrättelse till åklagaren om brott som kommit för undersökning, förfarandet och åklagarens åtgärder, medan Polisstyrelsens har gett den motsvarande anvisningen 19.12.2013 (2020/2013/1369). Vad gäller underrättelser enligt tvångsmedelslagen ska åklagaren förfara på samma sätt som konstaterats vad gäller s.k. A-underrättelser i ovan nämnda anvisning RÅ:2013:4. Det finns också närmare anvisningar om underrättelseskyldigheten enligt förundersökningslagen i anvisningen om förundersökningssamarbetet (Riksåklagarämbetets publikationsserie nr 7).

I dessa anvisningar har det bestämts att underrättelseskyldigheten omfattar också brott som sannolikt kommer att omfatta häktning av den misstänkte, reseförbud, kvarstad eller beslag vars giltighetstid är på väg att upphöra.

I tvångsmedelslagens 3 kap. 2 § 1 mom. och 5 kap. 4 § 1 finns det separata bestämmelser om underrättelseskyldigheten gentemot åklagaren för den som framställer ett häktnings- eller reseförbudsyrkande. Enligt paragraferna ska åklagaren underrättas innan ett yrkande framställs. Åklagaren kan då överta beslutsfattandet vad gäller framställande av häktnings- och reseförbudsyrkanden i ärendet. Åklagarens skyldighet är att bekanta sig med det material som samlats i det ärende som ligger till grund för underrättelsen och förvissa sig om att kriterierna för häktning eller meddelande av reseförbud uppfylls i det enskilda ärendet.²

Enligt 3 kap. 17 § i tvångsmedelslagen ska en häktad genast friges, om förutsättningar för häktning inte längre föreligger. Om undersökningsledaren avser ansöka om frigivning av en häktad, ska detta innan ansökan lämnas in alltid underrättas till åklagaren, som kan överta beslutsfattarens i ärendet. Det är av väsentlig vikt att åklagaren deltar i beslutsfattandet om frigivning eftersom ärendet kan vara av betydelse för beredningen av huvudförhandlingen och omhäktning inte är möjligt utan nya grunder.

När en anmälan om häktningsyrkande, frigivning eller reseförbud inkommer till en åklagarenhet under tjänstetid, ska ledande häradsåklagaren se till att ärendet utan dröjsmål delas till åklagaren, så att han eller hon kan behandla ärendet.

När häktningsyrkanden och beslut om reseförbud ska göras på veckoslut och helgdagar, ska den åklagare som står i beredskap underrättas om ärendet.³

² Vad gäller EU-reseförbud (övervakningsorder, ESO), se handboken för åklagare, punkt 6a på int. intra.

³ Kontaktuppgifter för åklagare som står i beredskap finns på Intra på adressen Syyttäjentyö/Päivystys/Haaste- ja pakkokeinopäivystys eller Poliisirikosten päivystys.

7.7.2016

Dnr 28/31/14

1.2 Åklagarens skyldigheter med anledning av en underrättelse enligt förundersökningslagen och tvångsmedelslagen

Ett förundersökningssamarbete börjar ofta med en underrättelse enligt 5 kap. 1 § i förundersökningslagen till åklagaren. En underrättelse ska göras i ett ärende där tvångsmedel sannolikt kommer att användas.

I bedömningen av vad som i fråga om användning av tvångsmedel avses med att medverka efter behov i förundersökningen i 5 kap. 3 § 2 mom. i förundersökningslagen, ska utgångspunkten vara målet med förundersökningssamarbetet ur åklagarens synvinkel. Under förundersökningen förbereder åklagaren sitt senare beslutsfattande, säkrar anordnandet av en eventuell huvudförhandling och återtagandet av vinningen av brottet samt bidrar till att se till att förfarandet är objektivt och att alla parter grundläggande fri- och rättigheter och mänskliga rättigheter tillgodoses.

I praktiken gäller skyldigheten att idka förundersökningssamarbete åtminstone ärenden där användning av tvångsmedel kan vara av betydelse för åklagarens senare juridiska eller bevismässiga beslutsfattande. Sådana ärenden kan vara bland annat omfattande och krävande brottmål; gärningar som är av prejudikatkaraktär eller vars juridiska kvalificering är osäker; ärenden där exceptionella eller ovanliga bevisningsmetoder används; ärenden där det är möjligt att det blir nödvändigt att utvärdera om ett förbud mot användning av bevisning är tillämpligt; gärningsplatsen helt eller partiellt finns utomlands; det är nödvändigt att inhämta bevisning från utlandet eller om utlämning av den misstänkte till Finland är föremål för prövning. Därtill är det möjligt att frågor som gäller grundläggande fri- och rättigheter och mänskliga rättigheter och prövningen av proportionalitets- och rimlighetsprincipen kräver utvärdering av åklagaren.⁴

Utifrån de underrättelser som avses i 5 kap. 1 § i förundersökningslagen och 3 kap. 2 § 1 mom. och 5 kap. 4 § 1 mom. i tvångsmedelslagen har åklagaren på grund av det som nämns ovan en skyldighet att utan dröjsmål ta kontakt med undersökningsledaren i ärendet och komma överens om det nödvändiga samarbetet och dess omfattning vad gäller tvångsmedel. Åklagaren ska utreda de faktiska omständigheter utifrån vilka det misstänkts att brott begåtts i ärendet, den bevisning som redan inhämtats i ärendet, förutsättningarna att använda tvångsmedel, den uppskattade längden på förundersökningen och övriga omständigheter som påverkar den utsatta tiden för att väcka åtal och anordnandet av huvudförhandling. Om åklagaren inte reagerar på underrättelsen, godkänner han eller hon de krav som gäller tvångsmedel jämte förutsättningar och ansvarar för sin del för att grunderna är lagenliga.

⁴ Se Förbudet mot oskälig häktning TVL 2:13 och HD 2014:29 där det ansågs att häktning av en svensk medborgare var oskäligt sett till brottets allvar och sannolikheten att personen drar sig undan rättegången samt övriga tillgängliga medel för att trygga rättegången. HD ansåg bland annat att en utredning måste läggas fram om sannolikheten att personen drar sig undan. Enbart det faktum att en utlämning sannolikt åker hem är inte en tillräcklig grund för att förmoda att den misstänkte inte återvänder till rättegången, då transportförbindelserna i detta fall mellan Finland och Sverige är goda och myndigheterna också har tillgång till nordiska och EU-instrument för att säkra rättegången.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

Efter att ha mottagit en underrättelse ska åklagaren i synnerhet förvissa sig om att undersökningsledarens bedömning av arten på och allvaret i det brott som ska undersökas är förenlig med åklagarens uppfattning av ärendet, vilken grundar sig på den utredning som inhämtats fram till dess. Det kan bli nödvändigt att pröva arten på brottet till exempel på grund av skillnaderna mellan rekvisiteten för bedrägeri och förskingring eller urskiljandet av rekvisiteten för grov utpressning, grovt rån och grovt bedrägeri utifrån de faktiska omständigheterna.

I huvudsak ska man låta bli att använda tvångsmedel om det står klart att ett beslut om åtgärdseftergift kommer att fattas i ärendet.

Under förundersökningen ansvarar åklagaren tillsammans med undersökningsledaren för att tvångsmedel används effektivt och i enlighet med principerna om proportionalitet, finkänslighet och om minsta olägenhet. Om åklagaren själv använder tvångsmedel, ska han eller hon också se till att alla relaterade lagenliga plikter fullföljs.

Vikten av att åklagaren deltar i förundersökningen understryks då ärendet omfattar internationella särdrag som förutsätter tvångsmedel. Det kan handla om utlämning av en misstänkt till Finland, inhämtande av bevis från utlandet eller säkring av vinningen av brottet i en annan stat för att verkställa en förverkandepåföljd eller ett skadeståndsanspråk av en målsägande. Åklagaren är den behöriga nationella myndigheten i många EU-instrument för begäran om rättslig hjälp.⁵ Också inom andra internationella förfaranden för rättslig hjälp ska en begäran som framförs till utlandet upprättas eller åtminstone godkännas av åklagaren. Detta är nödvändigt eftersom en förutsättning för användning av tvångsmedel på begäran av en utländsk myndighet är att innehållet i begäran främjar utredningen av det ärende som undersöks och genererar sådan information som åklagaren senare kan använda som bevis i rättegången.

Vid förundersökning omfattar de tvångsmedel som ska vidtas med åklagarbefogenheter beslut om europeisk och nordisk arresteringsorder och beslut om övervakningsåtgärder. Följaktligen ansvarar åklagaren för att han eller hon själv upprättat förordnanden och beslut enligt förutläggningarna i lagen.⁶

Förundersökningssamarbete är en del av åklagarens arbete. Ledande häradsåklagaren ska se till att åklagarna vid det egna ämbetet alltid vid behov kan delta i förundersökningen, i synnerhet då det är ändamålsenligt att använda tvångsmedel i ärendet.

Åklagaren ska prioritera sina arbetsuppgifter på så sätt att han eller hon kan delta effektivt i förundersökningen.

5 Vad gäller en europeisk utredningsorder ska åklagaren alltid bekräfta en utredningsorder som på förslag av en förundersökningsmyndighet ska sändas till en annan stat.

6 Se närmare i Handboken för åklagare, EU-frysningsbeslut, Rikspolisstyrelsen, handling som ska uppdateras oavbrutet och som finns på Intra på adressen Syyttäjät/Kv-asiat/Jäädyyttäminen ja konfiskoiminen.

Om åklagaren antingen i förundersökningsskedet eller i åtalsprövningsskedet beslutar att överföra ett brottmål till en annan stat, ska det alltid säkerställas att inga tvångsmedel som den andra staten inte begärt i samband med överföringen lämnas i kraft.

2 Häktning och reseförbud

2.1. Häktning

I typfallet fattas beslut om häktning och reseförbud i samband med förundersökningen. Enligt 3 kap. 2 § och 5 kap. 4 § i tvångsmedelslagen överförs den exklusiva behörigheten att framställa yrkanden på häktning och reseförbud till åklagaren efter att förundersökningen avslutats. I praktiken tvingas åklagaren relativt sällan framställa ett nytt häktningssyrkande till domstolen under åtalsprövningen. Ofta gäller ett sådant yrkande en misstänkt som inte påträffats eller häktning av en svarande på grund av efterlysning och utlämning till Finland.

I allmänhet måste åklagaren under åtalsprövningen ansöka om förlängning av den utsatta tiden för att väcka åtal enligt 3 kap. 14 § i tvångsmedelslagen, eftersom det inte är möjligt att väcka åtal inom den tidsfrist som fastställts i häktningsbeslutet.⁷

Det är också vanligt att en person som häktats i samband med förundersökningen under åtalsprövningen eller huvudförhandlingen begär att häktningsärendet ska behandlas på nytt och att han eller hon ska frigges (TVL 3:15). I så fall ska åklagaren från fall till fall konkret motivera sin ståndpunkt om omständigheter som talar för och emot häktningen (om allmänna och särskilda förutsättningar föreligger).

Om domstolen beslutar sig för att frige den häktade, är förutsättningen för omhäktning att åklagaren till grund för yrkandet lägger fram omständigheter som det inte varit möjligt att åberopa i samband med den tidigare häktningen (TVL 2:14) och som inte var kända då den häktade frigavs. I praktiken kan det handla om nya omständigheter som kommit fram efter frigivningen. Omprövning av ärendet av åklagaren kan inte ses som en sådan omständighet som ligger till grund för omhäktning.⁸ De strikta förutsättningarna för omhäktning understryker åklagarens skyldighet att se till att ansökan om förlängning av den utsatta tiden för att väcka åtal görs inom den föreskrivna tiden.

Tvångsmedelslagen omfattar inte någon absolut maximitid för häktning av en person. Domstolen bedömer alltid ärendet separat när den avgör om förutsättningar för häktning fortfarande föreligger. När åklagaren framför grunderna för sin begäran ska han eller hon i synnerhet beakta att yrkandet inte är orimligt med hänsyn till sakens natur eller den misstänktes eller dömdes ålder eller andra personliga förhållanden (TVL 2:13).

⁷ Se närmare om vissa utsatta tider i tvångsmedelslagen i Rikspolisstyrelsens brev 20.12.2013 Dnr 34/32/13.

⁸ Se Helminen m.fl. s. 843.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

Under hela häktningen ska åklagaren på egen hand bedöma om förutsättningarna för häktning föreligger, eftersom åklagarens skyldigheter omfattar att vid behandlingen av ett häktningsärende under förundersökningen och åtalsprövningen yrka på att den häktade frigiges genast då förutsättningar för häktning inte längre föreligger.⁹

Åklagaren ska själv med eget beslut utanför domstolsbehandlingen förordna frigivning av den häktade om förutsättningar för häktning inte längre föreligger (3:17.3 i TVL). Om undersökningsledaren anser att det är motiverat att under förundersökningen frige en häktad, ska han eller hon ge ett meddelande om detta till åklagaren, som kan överta beslutanderätten i ärendet. I dessa fall påskyndas frigivningen, eftersom det inte är nödvändigt att hänskjuta ärendet till domstol. Åklagaren ska dock alltid i frigivningssituationer se till att uppgiften om beslutet förmedlas till fängvårdsmyndigheterna, den domstol som behandlar häktningsärendet och övriga som behöver informationen, såsom den frigivna personen och hans eller hennes biträde.¹⁰

Utan yrkande av åklagaren kan inte domstolen förordna att den dömde ska häktas vid slutet av huvudförhandlingen, även om förutsättningarna i 2 kap. 12 § i tvångsmedelslagen i övrigt uppfylls. När åklagaren lägger fram och motiverar sin ståndpunkt om påföljderna ska han eller hon också beakta behovet av och förutsättningarna för att häkta den dömde och förbereda sig på att specificera sitt yrkande på ett detaljerat sätt.

I sin ståndpunkt om påföljderna ska åklagaren också förbereda sig på att framställa alternativa häktningssyrkanden till exempel i en situation där åklagaren bedömer att det straff som ska påföras är ett fängelsestraff på över två år, men att det är möjligt att domstolen i sitt mätningssavgörande beslutar sig för ett straff under två år. Åklagaren ska i så fall redogöra för förutsättningarna för häktning med tanke på bägge avgöranden.

⁹ Läs om förutsättningarna för häktning i Helminen m.fl. s. 849–856 och särskilt i EU-domstolens avgöranden Scott v. Spanien (18.12.1996), Muller v. Frankrike (17.3.1997) och Tase v. Rumänien (10.6.2008).

¹⁰ Motsvarande möjlighet finns inte vad gäller reseförbud. Se närmare i LaUB 44/2010 rd, där det står att: Enligt paragrafen ska den häktade frigiges genast när det inte längre finns förutsättningar för häktning. Frihet är ett högt värderat rättsligt värde. Därför bör målet vara att bestämmelserna ska tillåta att en häktad kan frigiges genast när det konstateras att det inte finns förutsättningar för häktning. Också Europadomstolen har i sin praxis understrukt vikten av direkt frigivning. Domstolarna brukar gå in för frigivning när de behandlar frigivningsförslagen. Av dessa skäl kan det anses befogat att en anhållningsberättigad tjänsteman ska förordna om att den häktade ska frigiges genast, om det i något annat sammanhang än vid domstolsbehandling konstateras att det inte finns förutsättningar för att hålla kvar den häktade. Det ger snabbare frigivning i den typen av situationer än om ärendet måste hänskjutas till domstol. Ett framställande om frigivning som lagts fram vid domstolsbehandling drar då inte ut på tiden även om det är en domstol som fattar beslutet. Följaktligen föreslår utskottet att 3 mom. ska föreskriva att en anhållningsberättigad tjänsteman är skyldig att förordna om att den häktade ska frigiges om det inte längre finns förutsättningar för att hålla kvar den häktade. Om tjänstemannen är någon annan än en åklagare ska han eller hon hänskjuta frågan om frigivning till åklagaren. Då kan åklagaren ta ställning till konsekvenserna för möjligheterna att säkerställa straffprocessen. Vidare måste 2 mom. kompletteras så att det klart och tydligt framgår att domstolsbesluten gäller fall då det under sessionen kommer fram och konstateras att det inte längre finns förutsättningar för häktning. Utskottet konstaterar att vanligen framgår det redan före domstolsbehandlingen att det inte finns förutsättningar för fortsatt häktning. Principen bör vara att frigivning på framställning först under sessionen ska tillämpas bara i undantagsfall på grundval av omständigheter som kommer fram där. Dessutom är det viktigt att se till att fängvårdsmyndigheterna, den domstol som behandlat häktningen och alla andra som behöver information blir underrättade om den anhållningsberättigade tjänstemannens frigivningsbeslut.

Det är möjligt att framställa ett häktningsyrkande också i en fullföljdsdomstol. I så fall tillämpas 3 kap. 18 § i tvångsmedelslagen.

2.2 Reseförbud

Åklagaren ska alltid vid prövningen av behovet av att framställa häktningsyrkande eller förlängning av den utsatta tiden för att väcka åtal, överväga om det i stället för häktning är möjligt att använda reseförbud.¹¹ Även om åklagaren inte gör denna bedömning, har domstolen alltid möjlighet att oberoende av åklagarens ståndpunkt förordna reseförbud för en person som är föremål för häktningsyrkande eller som är häktad.

Under förundersökningen fattar undersökningsledaren eller åklagaren beslut om reseförbud, men åklagaren då ärendet överförts till åtalsprövning.¹² Efter ett beslut om reseförbud ska åklagaren se till att förlängning av den utsatta tiden för att väcka åtal ansöks inom den tidsfrist som fastställts i lagen.

Efter att åtal väckts fattar domstolen beslut om reseförbud på yrkande av åklagaren.

Vid överträdelse av reseförbudet under åtalsprövningen fattar åklagaren beslut om häktning och framställande av häktningsyrkande vad gäller den misstänkte.

Vid ansökan om reseförbud och häktning och förlängning av den utsatta tiden för att väcka åtal ska särskild uppmärksamhet riktas mot grunderna för yrkandet. Den allmänna och särskilda förutsättningen ska gälla under hela giltighetstiden för tvångsmedlet. Om det misstänkta brott som legat till grund för förordnandet om tvångsmedlet ändras eller undanröjs på grund av en åtgärdseffergift eller en annan orsak, ska det alltid omvärderas om den allmänna förutsättningen föreligger. En fånge ska genast frigges eller så ska ett reseförbud hävas, om den allmänna förutsättningen för tvångsmedlet inte är uppfylld. Samma gäller för giltigheten för särskilda förutsättningar. Det är möjligt att åberopa kollisionsfara enbart till exempel då en faktisk risk för sådan fara föreligger vad gäller framläggningen av bevis.

2.3 Ändringssökande

Det är inte möjligt att söka ändring i ett beslut om den utsatta tiden för att väcka åtal och förlängning av tidsfristen genom att överklaga.

Det är dock möjligt att anföra klagan mot ett beslut där ett häktningsyrkande förkastats eller en häktad frigetts. Det finns ingen utsatt tid för klagan och den ska behandlas i brådskande ordning (TVL 3:19).

¹¹ Se närmare om förutsättningarna för reseförbud i Helminen m.fl. s. 948–949.

¹² Reseförbud som meddelats under förundersökningen ska underrättas till åklagaren på samma sätt som häktning och åklagaren kan överta beslutsfattandet i ärendet.

Det är inte tillåtet att separat söka ändring i ett domstolsbeslut om reseförbud genom att överklaga (TVL 5:12.1). Det är dock möjligt att den som förordnats reseförbud, undersökningsledaren eller åklagaren anför klagan avseende beslutet. Det finns ingen utsatt tid för klagan och en sådan ska behandlas i brådskande ordning (TVL 3:19.1–2).

3 Säkringsåtgärder

3.1 Kvarstad

Enligt 1 kap. 2 § 1 mom. 2 punkten i förundersökningslagen ska man vid förundersökning utreda möjligheterna att återställa egendom som erhållits genom brottet och att verkställa en förverkandepåföljd som döms ut eller skadestånd som betalas till målsäganden med anledning av brottet. I syfte att trygga dessa framtida krav under förundersökningen är det möjligt att om de förutsättningar som föreskrivs i tvångsmedelslagen uppfylls förordna att egendom beläggs med kvarstad eller att beslagta ett föremål.¹³

Om den egendom som är föremål för en säkringsåtgärd finns inom Europeiska unionen kan det förordnas att den ska frysas. Om egendom finns annanstans utomlands är det möjligt att med en begäran om rättslig hjälp begära att säkringsåtgärder vidtas avseende denna egendom. I så fall ska det redan då åtgärden vidtas utredas på vilket sätt senare verkställighetsåtgärder som anknyter till säkringsåtgärden/frysningen kan vidtas utomlands. Vid utredningen är det möjligt att dra nytta av Europeiska rättsliga nätverket (EJN) eller Eurojust-enheten.¹⁴

Under förundersökningen ska undersökningsledaren och åklagaren tillsammans bedöma behovet av säkringsåtgärder. Vid prövning som gäller tillfällig kvarstad och kvarstad ska man också beakta bestämmelserna om skadeståndsansvar och ersättning av kostnader i 6 kap. 11 § i tvångsmedelslagen och 7 kap. 11 § i rättegångsbalken i det fallet att en säkringsåtgärd ansökts i onödan.¹⁵ Undersökningsledaren och åklagaren har också en skyldighet att övervaka att egendomen inte i onödan eller på felaktiga grunder belagts med kvarstad i ett senare skede av straffprocessen. Åklagaren ska till exempel också då behandlingen av

13 Läs mer om förverkandepåföljder och grunderna för dessa i Rautio, Jaakko: Hyötykonfiskaatiokanne. Vanda 2006 och Viljanen, Pekka: Konfiskaatio rikosoikeudellisena seuraamuksena. Helsingfors 2007. Läs i synnerhet om kvarstad i Helminen m.fl. s. 1017–1039.

14 Kontaktuppgifter finns på Intra Kansainvälinen asiat/Muita oikeusapuun liittyviä instrumentteja ja toimenpiteitä/Eurojust tai EJN.

15 Se Helminen m.fl. s. 1038, där det konstateras att det strikta ansvar som följer av en onödig säkringsåtgärd täcker också gottgörelse för indirekta skador med negativ inverkan på objektets ekonomiska ställning. Se också Knuts, Gisella: Korvaus tarpeettoman turvaamistoimen aiheuttamasta vahingosta. Lakimies 7–8/2011 s. 1470–1485.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

ett åtal börjat övervaka att förutsättningar för kvarstad föreligger och se till att onödiga åtgärder hävs.¹⁶

Ett yrkande på kvarstad som framställs hos en domstol gäller egendom för en misstänkt, en skadeståndsskyldig eller en annan konfiskationsvarande eller juridisk person till ett uppskattat värde.¹⁷ I regel förordnas kvarstad för att säkra ett penningbelopp som omfattas av ett skadeståndsanspråk eller som ska konfiskeras av staten.

Utifrån 6 kap. 3 § i tvångsmedelslagen kan en anhållningsberättigad tjänsteman förordna tillfällig kvarstad om saken inte tål uppskov och det är uppenbart att övriga förutsättningar uppfylls. Också ett beslut som gäller frysning av egendom som finns i en annan EU-medlemsstat kan grunda sig på tillfällig kvarstad av en åklagare.

Yrkande på att egendom ska beläggas med kvarstad framställs av undersökningsledaren eller åklagaren innan åtal väcks och av åklagaren (eller målsägande) efter att åtal väckts.

Vid prövning av en säkringsåtgärd ska uppmärksamhet också riktas mot det effektivaste tvångsmedlet i det enskilda fallet. Vad gäller kvarstad ska man komma ihåg att ett domstolsbeslut om kvarstad verkställs av en utmättningsman på ansökan av den som ansökt om säkringsåtgärden.¹⁸ Enligt 4 kap. 43 § i utsökningsbalken är en verkställd säkringsåtgärd inte ett hinder för utmätning. Följaktligen är det möjligt att utmäta egendom som belagts med kvarstad också från gäldenärens/den brottsmisstänktes övriga skulder. Om en begäran om utmätning som framförs då kvarstad är giltig på uppenbart felaktiga grunder hänför sig till egendom som är föremål för en säkringsåtgärd, ska åklagaren bedöma om förfarandet eventuellt är av straffrättslig karaktär.

3.1.1 Yrkande på skadestånd av målsägande

Enligt 10 kap. 2 § 2 mom. i strafflagen döms inte vinning förverkad till den del den återburits eller dömts eller döms att betalas till den kränkta i form av skadestånd eller återbäring av obehörig vinst. Om yrkande på skadestånd inte framställts eller om ett sådant yrkande ännu inte avgjorts när domstolen avgör ett yrkande på konfiskation, ska förverkandepåföljden dock dömas ut. Under förundersökningen och åtalsprövningen eller när huvudförhandlingen börjar finns det följaktligen inte ännu information om hurudant avgörande domstolen kommer att ge vad gäller vinningen av brottet eller hur målsäganden förhållande till skadeståndsanspråket eventuellt ändras. Därför ska åklagaren alltid sä-

¹⁶ Se HD 2004:85, där det uttryckligen konstateras att åklagaren på tjänstens vägnar har en skyldighet att övervaka att egendom inte i onödan är föremål för säkringsåtgärder. Åklagaren har en tjänsteplikt att också efter att ett åtalsärende inletts övervaka att förutsättningar för kvarstad föreligger och se till att till exempel en åtgärd som visat sig vara onödig hävs. På samma sätt ska han eller hon föra talan i ärendet hos besvärinstansen.

¹⁷ Vad gäller förverkande av vinning och svaranden i konfiskationsmål, se RP 4/2016 rd och LaUB 4/2016 rd, där det föreslås att konfiskationsansvaret för tredje man i SL 10:2.4 utvidgas.

¹⁸ Se närmare i Helminen m.fl. s. 1030–1036.'

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

kerställa att statens intresse tryggas i varje enskilt fall där en säkringsåtgärd ansöks. Vid behov är det möjligt att ansöka om en säkringsåtgärd såväl i statens som i målsägandens intresse.

I första hand har åklagaren dock skyldighet att se till att de yrkanden som gäller förverkandepåföljden i det misstänkta brottet tryggas. I syfte att trygga verkställigheten av ett skadeståndsanspråk av målsägande är det möjligt att i enskilda fall ansöka om kvarstad, om målsägandens skadeståndsanspråk är tydliga och rimliga och obestridligt grundar sig på det undersökta brottet. Det som talar för att åklagaren ska handla för målsägandens räkning är att den skada som orsakats är avsevärd om det misstänkta brottet är allvarligt, att målsägandens möjligheter att själv trygga sin fordran är begränsade och att ansökan om säkringsåtgärd inte tål uppskov. Prövningen ska alltid göras med beaktande av det enskilda fallets särdrag.¹⁹

3.1.2 Säkring av vinning av brott/egendom som finns utomlands

Vad gäller säkringsåtgärder för egendom som finns utomlands ska särskild aktsamhet iakttas. Säkringsåtgärderna ska i regel riktas mot egendom som senare kommer att vara föremål för yrkande på förverkande till staten av åklagaren.

Under förundersökningen och åtalsprövningen har åklagaren möjlighet att frysa egendom som utgör vinning av brottet inom Europeiska unionen.²⁰

Utanför EU-området begärs en säkringsåtgärd som gäller vinningen av brottet med en begäran om rättslig hjälp, som i regel grundar sig på ett specificerat internationellt avtal. Om begäran framförs under förundersökningen, ska åklagaren alltid tillsammans med undersökningsledaren fatta beslut om begäran av säkringsåtgärder och grunderna för denna.

Målsäganden ska i första hand själv se till att föremålet för egna anspråk säkras utomlands. Detta är det enda sättet att garantera att hela den egendom som frysts utomlands senare blir föremål för verstälighet av en dom om skadestånd.²¹ När myndigheterna använder internationella instrument som är avsedda för att säkra konfiskation, har målstaten i allmänhet enligt avtalen rätt att förbehålla sig en del av den egendom som är föremål för säkringsåtgärden eller låta bli att returnera

19 Se dock HD 2004:85, där en målsägande som enbart krävt ansökan om en säkringsåtgärd av myndigheterna och att den skulle hållas i kraft under rättegången, inte sågs som strikt ansvarig för den skada som den ogrundade säkringsåtgärden orsakat.

20 Se närmare i Handboken för åklagare, EU-frysningsbeslut, Riksåklagarämbetet, handling som ska uppdateras oavbrutet och som finns på Intra på adressen Syyttäjät/Kv-asiat/Jäädyttäminen ja konfiskoiminen.

21 Rådets förordning (EG) nr 44/2001 av den 22 december 2000 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område (s.k. Bryssel I) och den omarbetade versionen av samma förordning (EU) N:o 1215/2012, som partiellt trädde i kraft 10.1.2013, och vad gäller skatter Rådets direktiv 2010/24/EU av den 16 mars 2010 om ömsesidigt bistånd för indrivning av fordringar som avser skatter, avgifter och andra åtgärder (s.k. Indrivningsdirektivet).

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

den helt och hållet. Åklagaren ska se till att man redan under förundersökningen alltid ger målsägande en utredning om hans eller hennes möjligheter att få en betalning från den egendom som är föremål för en säkringsåtgärd utomlands för sina anspråk.

Om målsägande ändå begär att myndigheterna ansöker om frysning av egendom som finns utomlands för att säkra verkställigheten av ett skadeståndsanspråk, ska man alltid innan åtgärderna vidtas utreda om det enligt lagen i landet i fråga är möjligt att verkställa en dom om ett skadeståndsanspråk och om egendom som hör till målsäganden returneras från landet ifråga till Finland helt eller enbart partiellt.²²

Om det med tanke på säkringen av vinningen av brottet verkar vara mer ändamålsenligt att ansöka om säkringsåtgärder utomlands enbart för att säkra konfiskationsyrkandena, ska detta meddelas till målsäganden och han eller hon ska styras att vidta civilrättsliga åtgärder eller inleda ett förfarande enligt 10 kap. 11 § 2 mom. i strafflagen.

Efter en lagakraftvunnen finländsk dom ansöker Rättsregistercentralen om verkställighet av en säkringsåtgärd som gäller ett konfiskationskrav som förordnats för egendom som finns utomlands. Därför ska åklagaren meddela Rättsregistercentralen om säkringsåtgärdsbeslut som redan meddelats av domstolen och på nytt om avgörandet i huvudsaken samt förvissa sig om att domslutet alltid omfattar ett omnämnande om att den egendom som är föremål för säkringsåtgärden finns utomlands.²³

Om det åtal som frysningen utomlands grundar sig på förkastas med ett lagakraftvunnet beslut, ska åklagaren se till att detta informeras också till frysningsstaten och att frysningen hävs.

3.1.3 Giltighet för och hävning av kvarstad

En åklagare är skyldig att se till att en kvarstad hålls i kraft under förundersökningen och åtalsprövningen fram till dess att en säkerhet ställts för att betala det penningbelopp som kvarstaden gäller eller till dess att det i övrigt inte finns skäl att hålla den i kraft.²⁴

Under förundersökningssamarbetet ska åklagaren också se till att förutsättningarna för en säkringsåtgärd som förordnats på yrkande av åklagaren hålls i kraft, förlängning av den utsatta tid för att väcka åtal ansöks inom den tidsfrist som föreskrivs i 6 kap. 4 § 2 mom. i tvångsmedelslagen och en ansökan om kvarstad görs till domstolen på det sätt

²² Vad gäller frysning se också RP 4/2016 rd och LaUB 4/2016 rd, där man föreslår en ny SL 10:2.7, som ger möjlighet att på begäran av målsägande behandla skadeståndsanspråk i den ordning som bestämts för rättegångar i tvistemål, om egendom frysts i en främmande stat.

²³ Närmare anvisningar finns på Intra Syyttäjät/Kv-asiat/Jäädyttäminen ja konfiskaatio.

²⁴ Vid diskussionen om godkännande av en motsäkerhet ska det säkerställas att mottagande av en sådan enligt utmätningsmannens tolkning inte förutsätter hävning av kvarstaden på det sätt som avses i tvångsmedelslagen (TVL 6:4.1), då utskningsgrunden undanröjs enligt utskningsbalken och också säkerheten ska returneras.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

som avses i 3 § 2 och 3 mom. i samma kapitel. Om förlängning inte ansökts inom den utsatta tiden, ska en framställan om hävning av kvarstaden göras hos domstolen.

I 6 kap. i tvångsmedelslagen finns det fortfarande inte bestämmelser om de förutsättningar som ska råda för att det då den utsatta tiden för att väcka åtal gått ut ska vara möjligt att av domstolen ansöka att samma egendom på nytt beläggs med kvarstad. Av lagberedningshandlingarna framgår det inte varför en extra förutsättning lagts till för en sådan situation i 7 kap. 19 § i tvångsmedelslagen, vilken gäller beslag, medan ingenting nämns vad gäller kvarstad. I en sådan situation tillämpas fortfarande den rättsnorm som högsta domstolen gett i sitt avgörande HD:2007:73 enligt vilken ansökan om kvarstad kan godkännas, om den uppfyller förutsättningarna för förlängning av den utsatta tiden för att väcka åtal i 6 kap. 4 § 2 mom. i tvångsmedelslagen och den därtill kan försvaras med efterlevnad av proportionalitets- och skälighetsprincipen (TVL 1:2).

I en ansökan om förlängning av den utsatta tiden för att väcka åtal kan det i enskilda fall vara motiverat att också motivera varför det inte längre är rimligt att hålla i kraft en kvarstad som gällt under en lång tid. En rättsnorm finns till exempel i högsta domstolens avgörande HD 2004:68.²⁵

När åtal väckts och förutsättningar för kvarstad inte längre är uppfyllda, ska åklagaren göra en framställan om att kvarstaden hävs till domstolen. Grunden för att häva kvarstaden kan vara till exempel att en målsägande, som framfört ett skadeståndsanspråk som säkrats med ett tvångsmedel, får en betalning som motsvarar anspråket av gärningsmannen. I så fall ska det säkerställas att kvarstaden dock lämnas i kraft till den del som vinningen av brottet omfattas av yrkande på förverkande till staten.

När domstolen avgör huvudärendet ska den besluta om kvarstaden ska hållas i kraft. Om en domstol förkastar ett yrkande som gäller huvudsaken, är det möjligt att domstolen ger ett yttrande om att hålla i kraft kvarstaden tills avgörandet vunnit laga kraft.

Om en domstol förkastar åtalet och häver kvarstaden, avslutas utskökningsärendet enligt 2 kap. 15 § i utskökningsbalken. Om domen ändras till sökandens nackdel, ska utmätningssmannen vidta nödvändiga åtgärder för att återkalla verkställigheten. En förutsättning för att dessa åtgärder vidtas är att sökanden i enlighet med 3 kap. 3 § i utskökningsbalken underrättar utmätningssmannen om ändringar i förutsättningarna för kvarstaden. När tingsrätten meddelar domen är åklagaren sökande.

Följaktligen ansvarar åklagaren för att information om att kvarstaden hävs förmedlas till utmätningssmannen oberoende av att informationen i

²⁵ I det fall som behandlas i HD 2004:68 handlade det om en kvarstad som varit i kraft i över fyra år. Högsta domstolen har i sitt avgörande bedömt längden i förhållande till svarandens och målsägandens rättsskydd och domstolens förfarande som orsak till dröjsmålet.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

fråga förmedlas elektroniskt med domslutet till Rättsregistercentralen. Enligt Rättsregistercentralens praxis ges dock inte information om den hävda kvarstaden till utskökningsmyndigheten.

Giltigheten för tillfällig kvarstad upphör om ett yrkande på förordnande om kvarstad inte framställs hos domstol inom den utsatta tid som föreskrivs i 6 kap. 3 § 2 mom. i tvångsmedelslagen. Om det inte finns skäl att hålla i kraft ett tillfälligt beslag innan domstolsbehandlingen eller om en säkerhet ställs för den beslagtagna egendomen, ska åklagaren i enlighet med 6 kap. 4 § 1 mom. i tvångsmedelslagen häva de säkringsåtgärder som han eller hon förordnat.

3.1.4 Ändringssökande och andra processåtgärder

Det är möjligt att söka ändring i ett beslut om kvarstad av en domstol med en separat överklagan.

Om kvarstad ansökts för att trygga verkställigheten av en dom om konfiskation och den vars egendom belagts med kvarstad anför talan i en verkställighetstvist enligt 10 kap. 6 § i utskökningsbalken, företräder åklagaren staten i egenskap av sökande av säkringsåtgärden. I så fall ska åklagaren i samarbete med den utmättningsman som ska höras reda ut grunderna för klagan och svara på klagan.

Om det ansökts att egendom ska beläggas med kvarstad för att trygga verkställigheten i ett ärende där ett skadeståndsanspråk framförts av målsägande och talan väcks i en verkställighetstvist då kvarstaden verkställs, utgörs svaranden inte av den myndighet som gjort ansökan om åtgärden, utan av borgenären. Ärendet påverkas inte av om åtal väckts i brottmålet i det skedet. Samma gäller också för en situation där tredje mans egendom utmätts. Bland annat den borgenär för vars räkning en säkringsåtgärd ansökts ska stämmas in så som svarande i en verkställighetstvist (se HD 2006:46).

I egenskap av sökande av kvarstad är det möjligt att åklagaren måste ta ställning till vilken egendom som omfattas av kvarstaden, eftersom det är möjligt att staten i egenskap av sökande måste svara för kostnaderna för att lagra, sälja eller transportera egendomen (UB 9:1). Det är också möjligt att sökanden måste ta ställning till frigivning av den egendom som är föremål för verkställighet, byte till annan egendom eller säkring till sänkt värde.

Den som är föremål för verkställigheten kan också utifrån utmättningsmannens förfarande anföras utskökningsbesvär (UB 11 kap.). På grund av de korta tidsfristerna besvaras överklagan i allmänhet av den polis som ansökt om åtgärderna eller den målsägande som är borgenär, om säkringen gäller ett skadeståndsanspråk.

3.1.5 Åtgärdseftergift

Om åklagaren fattar ett beslut om åtgärdseftergift i ett ärende där kvarstad förordnats, ska han eller hon driva förverkandepåföljden i en separat s.k. konfiskationsprocess eller utan dröjsmål ansöka om hävning av säkringsåtgärden hos domstolen.

Om kvarstaden ansökts i sin helhet eller partiellt för att säkra verkställigheten av skadeståndsanspråket av en målsägande, ska målsägande underrättas på förhand om det kommande beslutet och dess verkningar för säkringsåtgärden, så att målsäganden kan vidta de åtgärder som är nödvändiga enligt honom eller henne.

Enligt 1 kap. 8 b § i lagen om rättegång i brottmål kan åklagaren avstå från att yrka på förverkandepåföljder enbart om de förutsättningar som föreskrivs i paragrafen uppfylls. Detta är möjligt till exempel då åtal inte väcks på en grund som är föremål för prövning och ett allmänt intresse inte kräver något annat.

Det är möjligt att avstå från att framställa ett yrkande på en förverkandepåföljd i samband med ett avgörande om åtalseftergift som är föremål för prövning (BRL 1:7 och 8) åtminstone då utredning av grunderna för yrkandet förutsätter oskäliga utredningskostnader vid förundersökningen eller då omfattande bevisning i huvudförhandlingen leder till att straffprocessen drar ut på tiden eller försvårar rationell användning av myndigheternas resurser (RP 80/2000).

Det är inte möjligt att avstå från ett yrkande på en förverkandepåföljd då dess grunder är tydliga eller då det handlar om osäkerhet avseende den juridiska bedömningen.

Det allmänna intresset är ett hinder för att avstå från en förverkandepåföljd åtminstone om den i ett enskilt fall skulle försämra den allmänna laglydigheten och förtroendet för myndigheternas verksamhet. Följaktligen ska man inte avstå från ett yrkande om föremålet utgörs av värdefull egendom eller om brottet vad gäller gärningssättet är särskilt skadligt eller orsakar allmän anstöt, såsom ett miljöbrott som leder till miljöförstöring, ett nätbrott som riktat sig mot en stor grupp av målsäganden eller en gärning som i stor utsträckning riktat sig mot människors hälsa. Åklagaren borde alltid se till att följderna av att han eller hon avstår från åtgärder inte är att gärningsmannen på grund av åklagarens avgörande får en avsevärd ekonomisk fördel av sina gärningar.

Om åklagaren fattar ett beslut om att inte framställa en förverkandepåföljd, ska åklagaren underrätta den som ärendet gäller om detta enligt bestämmelserna om delgivning av beslut om åtalseftergift (BRL 1:11a §). Beslutet jämte motiveringar kan ingå i beslutet om åtalseftergift. Beslutet ska också ges på ett språk som parterna förstår.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

Bestämmelserna om hänskjutande till domstol och återtagande av beslut i 1 kap. 10 och 11 § i lagen om rättegång i brottmål tillämpas också på beslut om att inte framställa yrkande på förverkandepåföljd.

Om åklagaren på motiverade grunder avstår från åtgärder avseende det misstänkta brottet, men förutsättningar inte föreligger för att låta bli att framställa yrkande på en förverkandepåföljd, ska yrkandet på konfiskation drivas i en separat så kallad konfiskationsprocess, där åklagaren yrkar på att egendomen döms förlorad till staten och lägger fram bevis för sina grunder i den ordning som bestämts för straffprocessen (SL 10:11.1). Ärendet inleds med en stämningsansökan, som redogör för yrkandena jämte grunder. Den person vars egendom är föremål för ett yrkande på förverkande stäms in som konfiskationssvarande och alla som eventuellt framför anspråk som gäller egendomen stäms in som personer som ska höras.²⁶

3.2 Beslag och kopiering²⁷

3.2.1 Föremålet för och verkställighet av beslag

Föremålet för ett beslag är ett föremål, egendom, en handling eller data. Med egendom enligt 7 kap. 1 § i tvångsmedelslagen avses bland annat fastigheter, kontomedel, kontantmedel och lös egendom samt rättigheter med förmögenhetsvärde, värdepapper och data och ämnen. I synnerhet vid beslag av kontanter och elektroniska medel ska det dock noteras att de ska kunna avskiljas från den misstänktes övriga motsvarande egendom och kopplas till det undersökta brottet som ett bevis, ett föremål för brottet eller som egendom som ska konfiskeras.

All egendom som är föremål för föremålskonfiskation borde i regel beslagtas, såsom ett föremål för penningtvätt och egendom som är föremål för yrkande på utvidgat förverkande av vinning enligt 10 kap. 3 § i strafflagen.

Vid bedömningen av hur det kan tryggas att vinningen av brottet återtas på det effektivaste sättet ska uppmärksamhet riktas bland annat mot det bästa tvångsmedlet i det enskilda fallet. Ett beslag verkställs i regel av polisen eller Tullen. Verkställaren kan också överlåta föremålet utan beslag eller returnera det till den rätta ägaren. I så fall är det möjligt att undvika till exempel att målsägande i förbrottet måste handla enligt bestämmelserna i 10 kap. 11 § 2 mom. i strafflagen då egendom som tagits av honom eller henne döms förverkad till staten som föremål för penningtvätt.

²⁶ Se närmare i RP 4/2016 rd och LaUB 4/2016 rd, där det framställs att en bestämmelse om behandling av förverkandepåföljder införs i SL 10:9. Med bestämmelsen kodifieras det redan gällande förfarandet i konfiskationsprocessen.

²⁷ Se närmare i Helminen m.fl. s. 967–975 och 991–1015.

3.2.2 Beslut om beslag

Beslut om beslag fattas av en anhållningsberättigad tjänsteman (undersökningsledaren, åklagaren) förutom då åtal behandlas, då beslutet fattas av domstolen. Den som gjort beslaget ansvarar för att förvara den beslagtagna egendomen och vidta verkställighetsåtgärder som gäller denna.

Den som gör beslaget tar det beslagtagna föremålet i sin besittning, förvarar det och sköter senare verkställigheten. Om åklagaren fattar ett beslut om beslag med sina egna befogenheter, ska han eller hon på förhand förvissa sig om hur föremålet förvaras.

Föremål, egendom och handlingar får tas i beslag om det finns skäl att anta att de kan användas som bevis i brottmål, de har avhållits någon genom brott, eller de döms förverkade (TVL 7:1). Åklagaren ska tillsammans med undersökningsledaren under förundersökningen bedöma när det i ett enskilt ärende finns grunder för att ansöka om kvarstad och när kvarstad som görs av en anhållningsberättigad tjänsteman är ändamålsenlig.

Betydelsen av kvarstad understryks då åtgärden ska vidtas utan dröjsmål. I så fall är det möjligt att med ett beslag ta bort till exempel ett föremål som det är straffbart att inneha, hjälpmedel vid brottet eller egendom som tillgripits med brottet och som det senare kan vara svårt eller omöjligt att hitta.

Åtgärder ska dock inte vidtas för att göra ett beslag om det i stället är möjligt att vidta en annan åtgärd som orsakar mindre olägenhet för objektet, såsom kopiering av en handling enligt 7 kap. 2 § eller förstöring, ibruktagande av staten eller försäljning av föremål av ringa värde enligt 24 §.

Beslag ska användas då åklagaren senare kräver att ett föremål eller egendom som kan specificeras ska konfiskeras, använder det som bevis vid huvudförhandlingen eller då egendom ska returneras till den rätta ägaren. Eftersom förutsättningarna för beslag i huvudsak hänger samman med åklagarens senare arbete vid huvudförhandlingen, ska åklagaren under förundersökningen se till att beslutsfattandet om beslag ligger i linje med åklagarens uppfattning om den framtida behandlingen.

3.2.3 Hävning av beslag och förlängning av den utsatta tiden för att väcka åtal

Enligt 7 kap. 14 § i tvångsmedelslagen ska kvarstad hävas genast då sådan inte längre är nödvändig. Nödvändighetsbedömningen ska kopplas till uppfyllnaden av förutsättningarna för beslaget, åtgärdernas rimlighet, efterlevnaden av proportionalitetsprincipen och principen om minsta olägenhet samt möjligheten att i stället för beslag vidta andra åtgärder, såsom kopiering av handlingen.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

Enligt 7 kap. 17 § i tvångsmedelslagen fattar en anhållningsberättigad tjänsteman beslut om att häva beslag eller att inte förvara en handling. I regel hävs ett beslut av den tjänsteman som fattat beslutet. Under förundersökningen ska undersökningsledaren föra en diskussion med åklagaren om huruvida beslaget är ändamålsenligt med tanke på åklagarens framtida arbete. Alla beslag som inte är nödvändiga i de senare faserna av processen ska dock hävas.

Under åtalsprövningen får beslut fattas enbart av åklagaren. Åklagaren ska häva beslaget av varje enskilt föremål som hör till ett misstänkt brott som omfattas av ett beslut om åtalseftergift. Beslaget ska också hävas om ärendet av en annan orsak inte hänskjuts till domstolen. I beslutet om hävning av beslag ska det därtill förordnas vad som ska göras med den beslagtagna egendomen, till exempel om den ska returneras till den rätta ägaren eller förstöras. Undersökningsledaren kan dock under åtalsprövningen returnera föremålet för beslaget till den rätta ägaren även då åtal väcks, men den beslagtagna egendomen inte ska konfiskeras av staten.

Domstolen fattar beslut om hävning av beslag, om den fattat beslut om beslag eller om ett sådant krav framförts i rättegången. Åklagaren ska alltid kräva att ett beslag hävs i stämningsansökan och på ett specifikt sätt meddela hur man ska förfara med egendomen (konfiskation, returnering, förstöring osv.).

Domstolen fattar också beslut om att förlänga den utsatta tiden för att väcka åtal enligt bestämmelserna i 7 kap. 14 § 2 mom. i tvångsmedelslagen, då det inte är möjligt att väcka åtal inom den utsatta tiden. Ett beslag hävs dock inte då tidsfristen gått ut, utan det ska alltid hävas med ett separat beslut.

Det finns bestämmelser om förande av beslag eller kopiering till domstolsbehandling i 7 kap. 15 § i tvångsmedelslagen och om sökande av ändring i ett domstolsbeslut i 7 kap. 22 §.

3.2.4 Nytt beslag

Enligt 7 kap. 19 § i tvångsmedelslagen kan den anhållningsberättigade tjänsteman som fattat det tidigare beslutet om beslag eller kopiering och hävt sitt tidigare beslut om föremålet eller handlingen, förordna att samma egendom ska beslagtas på nytt eller ändra sitt avgörande om kopiering av en handling, om en omständighet som påverkar ärendet kommit till kännedom efter det tidigare avgörandet. Detta kan vara till exempel att uppfattningen om handlingens betydelse som bevis eller dess rätta ägare ändrats under förundersökningens gång. Såsom det redan konstaterats är åklagaren i enskilda fall den bästa experten för att bedöma värdet på och betydelsen av bevis i ett brottmål.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

3.2.5 Åtgärdseftergift

I regel hävs ett beslag av den myndighet som fattat beslutet om beslaget. Följaktligen fattar undersökningsledaren också beslut om hävning av beslag, om åklagaren på framställan av undersökningsledaren fattar ett beslut om begränsning av förundersökningen i ett ärende där undersökningsledaren fattat ett beslut om beslag. Under förundersökningen häver åklagaren enbart beslut som han eller hon fattat med egna befogenheter.

Vid ett beslut om åtgärdseftergift ska åklagaren dock också häva beslut om beslag av undersökningsledaren och se till att information om detta beslut förmedlas till undersökningsledaren och också till parterna. I synnerhet ska man se till att en målsägande som har ett eget intresse att driva i ärendet får information om hävningen av beslaget i så god tid att han eller hon kan vidta säkringsåtgärder som han eller hon finner ändamålsenliga vad gäller egna intressen. Den misstänktes informationssintresse kan bero på de utsatta tiderna enligt 7 kap. 12 § i rättegångsbalken.

När åklagaren avstår från åtgärder i ett ärende där ett föremål eller egendom beslagtagits, ska det säkerställas att den straffbestämmelse som gäller åklagarens beslut inte omfattar en tvingande bestämmelse om förverkandepåföljd, såsom 32 kap. 12 § i strafflagen (penningtvätt), 40 kap. 14 § i strafflagen (mutbrott av tjänstemän), 50 kap. 6 § i strafflagen (narkotikabrott) eller egendom som framställts, tillverkats eller fått till stånd genom ett brott eller som varit föremål för brott enligt 10 kap. 5 § i strafflagen. Dessa bestämmelser om förverkandepåföljder kan vara av betydelse vid tillämpning av 1 kap. 8b § i lagen om rättegång i brottmål, som innehåller bestämmelser om åklagarens rätt att inte framställa en förverkandepåföljd. Detta är möjligt om beslutet fattas med stöd av 7 § eller 8 § i den nämnda lagen eller en annan motsvarande bestämmelse och ett allmänt intresse inte kräver annat.

Vid bedömningen av ett allmänt intresse ska uppmärksamhet riktas mot de grunder på grund av vilka det ansetts nödvändigt att föreskriva att en förverkandepåföljd är tvingande. Vinning av brott, föremål och ämnen som enkelt kan avskiljas från den lagliga egendomen och som enligt lagen inte får innehas eller hjälpmedel vid brott ska i regel vara föremål för yrkande på förverkande till staten. I allmänhet föreligger inte grunder för returnering till en person som fortfarande misstänks för brott, även om det vore möjligt enligt lagen (BRL 1:8b). För att åklagaren i en sådan situation inte alltid ska vara skyldig att driva en separat konfiskationsprocess, kan speciallagarna innehålla bestämmelser som ger rätt att förstöra föremålet. Därtill omfattar tvångsmedelslagen en ny allmän bestämmelse om förstöring (TVL 7:24), som gäller förstöring, ibruktagande av staten eller försäljning så som åtgärder som vidtas i stället för beslag.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

Tvångsmedelslagens 7 kap. 24 § 1 mom. gäller situationer där ett föremål av ringa värde eller ett föremål som det är straffbart att inneha inte omfattas av ett förordnande om beslag och situationer där beslag förordnats. En ytterligare förutsättning är att föremålet uppenbarligen skulle dömas som förverkat till staten och att det inte längre behövs som bevis i rättegången. I åklagarens verksamhet handlade det i typfallet om ett beslut om begränsning av förundersökningen eller ett förordnande om strafforderförfarande. I så fall kan åklagaren i sitt beslut förordna till exempel att hjälpmedel vid brott av ringa värde tas i bruk av staten till exempel för utbildningsanvändning eller att ett föremål som det är straffbart att inneha förstörs. Det är viktigt att notera att uppskattningen av värdet inte gäller föremål som det är straffbart att inneha.

Ett beslut enligt 7 kap. 24 § i tvångsmedelslagen ska specificeras tydligt i beslutet om åtgärdseftergift och information ska utan dröjsmål sändas till den polis som ansvarar för verkställigheten och till den person hos vilken föremålet beslagtagits.

Eftersom en part enligt lagen har rätt till skadestånd för en åtgärd som vidtagits i stället för beslag av åklagaren (TVL 7:24.4), ska åklagaren alltid innan ett sådant beslut fattas noggrant uppskatta värdet på i synnerhet ett föremål som omfattas av ett beslut om förstöring. Om osäkerhet råder kring detta och värdet kan vara avsevärt, ska ärendet hänskjutas till domstol (konfiskationsprocessen).

I 7 kap. 23 § 2–4 mom. i tvångsmedelslagen finns det bestämmelser om förfarandet vad gäller sådan beslagtagen egendom som flera personer gör anspråk på i samband med förundersökningen eller åtalsprövningen eller vars lagliga ägare inte kan nås. Det kan handla om ett beslut om begränsning av förundersökningen eller ett beslut om åtalseftergift av åklagaren.

I ett sådant beslut som avses ovan häver åklagaren i regel beslaget och förordnar att den egendom som varit föremål för beslaget returneras till den rätta ägaren som obestridligt innehar äganderätten, eller till den person hos vilken föremålet beslagtagits. Om flera personer framför krav på att få den beslagtagna egendomen, ska åklagaren meddela en tidsfrist inom vilken klagan om bättre rätt till egendomen ska väckas i den ordning som föreskrivs för en rättegång i ett tvistemål.

Om den som innehar en i domstolen konstaterad eller annan rätt till ett beslagtaget föremål inte hämtar egendomen inom den tid som föreskrivs i lagen, överförs äganderätten till föremålet till staten eller så överförs den till en eventuell upphittare enligt bestämmelserna i lagen om hittegods.

3.3 Kopiering av en handling

Enligt 7 kap. 2 § i tvångsmedelslagen ska beslag av en handling ersättas med kopiering, om avsikten är att använda handlingen som bevis och en kopia är tillräcklig för att bevisningen ska vara tillförlitlig. Bestämmelsen är förpliktande och därför ska det alltid finnas en grund med en koppling till bevisningsvärdet (tillförlitligheten) för ett beslag av en handling. I praktiken kan det i så fall handla om till exempel underskriftens eller handlingens autenticitet eller anteckningar på handlingen.

Åklagaren är den bästa experten på att bedöma tillförlitligheten för bevis. I sista hand handlar det om tillförlitligheten för den bevisning som åklagaren lägger fram i en eventuell huvudförhandling och följaktligen har åklagaren ett särskilt intresse att se till att behandlingen av handlingar i förundersökningen uppfyller förutsättningarna i tvångsmedelslagen. Denna skyldighet understryks ytterligare av beslags- och kopieringsförbudet, som om de överträds kan leda till förbud mot att utnyttja ett bevis.

4 Förbud mot att utnyttja bevis

Det finns bestämmelser om förbud mot att utnyttja bevis i 17 kap. 25 § i rättegångsbalken. Om det föremål för beslag eller kopiering vilket används som bevis i domstolen har fått genom tortyr, kränkning av skyddet mot självinkriminering eller på annat sätt i strid med lagen, kan domstolen förordna ett förbud mot att utnyttja beviset.²⁸

Det är möjligt att ett bevis inhämtats i strid med lag, om man vid inhämtandet av bevis handlat i strid med bestämmelserna om förbud mot beslag och kopiering i 7 kap. 3 § i tvångsmedelslagen.²⁹ Vad gäller innehållet i förbuden innehåller bestämmelsen en hänvisning till bestämmelserna i 17 kap. i rättegångsbalken, främst 10–14, 16, 20 och 21 § i det berörda kapitlet. Det finns därtill bestämmelser om undantag till förbuden mot beslag och kopiering i tvångsmedelslagen (TVL 7:3.3 och 4).

Absolut förbud mot beslag och kopiering råder vad gäller information som omfattas av en skyldighet eller ett förbud att vittna, främst tjänste- och statshemligheter, källskydd, vittnesförbud för yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården och präster samt identiteten på anonyma vittnen (RB 17:10–14, 16, 20, 21). Vad gäller den i praktiken hittills viktigaste tolkningen av beslags- och kopieringsförbudet, dvs. säkring av förtroendeförhållandet mellan ett rättegångsbiträde och hans eller

²⁸ Se närmare om tolkningsrekommendationerna i RP 46/2014, Pölonen, Pasi - Tapanila, Antti: Todistelu oikeudenkäynnissä. Tallinn 2015 s. 225–344 och Rautio, Jaakko - Frände, Dan: Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Keuruu 2016 s. 174–193 och Fredman, Markku: Rikosasianajajan käsikirja. Helsingfors 2013 s. 628–652 och om förbudet mot diskriminering och skyddet mot självinkriminering ur Europadomstolens synvinkel jämte rättsfall i Hirvelä, Päivi - Heikkilä, Satu: Ihmisoikeudet - käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Borgå 2013 s. 69–107 och s. 286–294.

²⁹ Läs om vittnesförbud bl.a. i förundersökningen i Helminen m.fl. 524–546.

Promemoria

7.7.2016

Dnr 28/31/14

hennes huvudman, har högsta domstolen gett avgörandena HD 2001:39, HD 2002:85 och HD 2003:119.

Ovan nämnda bestämmelser i 17 kap. i den nya rättegångsbalken har dels ett brett tillämpningsområde och dels ett tolkningsutrymme. Därtill kan bestämmelser om innehållet i dessa utfärdas annanstans än i rättegångsbalken. Till exempel ska tjänstehemlighetens utsträckning bedömas utifrån lagen om offentlighet i myndigheters verksamhet. Ur åklagarens synvinkel innebär detta att domstolen i enskilda fall kan tolka till exempel omfattningen på tjänstehemligheten på annat sätt än undersökningsledaren vid ett beslag.

Tvångsmedelslagens 7 kap. 3 § innehåller inte hänvisningar om beslag till 17 kap. 17 § i rättegångsbalken, som gäller anhöriga till parter eller 19 §, som innehåller bestämmelser om rätten att vägra vittna om affärshemligheter. Handlingar som innehas av närstående, vilka inte innehåller skriftliga meddelanden mellan anhöriga och handlingar som ska ses som affärshemligheter får följaktligen i regel beslagtas. Domstolen har också i dessa fall möjlighet att tolka lagen på annat sätt.

En handling eller ett annat objekt för beslag får dock alltid beslagtas, om det finns skäl att misstänka att det tagits av någon med ett brott eller om det konfiskeras av staten (TVL 7:3.4).

Om det inte är möjligt att avskilja ett meddelande som är föremål för ett förbud mot beslag eller kopiering från material som inte kan omfattas av tvångsmedlet, är det möjligt att beslagta meddelandet, men det kan inte användas senare heller i förundersökningen eller i straffprocessen (förbudet mot att utnyttja bevis).

Det finns inte ännu någon etablerad rättspraxis om tolkningen av den nya bestämmelsen om förbud mot att utnyttja bevis. Innan tillämpningspraxis etablerats kan åklagaren få tolkningshjälp genom att ta del av den existerande rättslitteraturen och den nationella och internationella rättspraxisen.³⁰

Statsåklagare

Ritva Sahavirta

³⁰ Se t.ex. i Pölönen, Pasi - Tapanila, Antti: Todistelu oikeudenkäynnissä. Tallinn 2015., Rautio, Jaakko - Frände, Dan: Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Keuruu 2016., Helminen, Klaus - Fredman, Markku - Kanerva, Janne - Tolvanen, Matti - Viitanen, Marko: Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsingfors 2014., Fredman, Markku: Rikosasianajajan käsikirja. Helsingfors 2013., Turunen, Santtu: Asianajosalaisuuden suoja oikeudenkäynnissä. I verket Kovia aikoja: riitoja ja maksukyvyttömyyttä, juhlaKirja Risto Koulu 60 vuotta. Helsingfors 2009 s. 663–688. Läs om finländsk rättspraxis i HD 2007:58, HD 2009:88, HD 2011:91 och om EU-domstolens rättspraxis avseende tvångsmedel i Schenk v. Schweiz (12.7.1988), Khan v. Storbritannien (12.5.2000), P.G. och J.H. v. Storbritannien (25.9.2001), Heglas v. Tjeckien (1.3.2007), Lee Davis v. Belgien (28.7.2009), Gäfgen v. Tyskland (1.6.2010), Alony Kate v. Spanien (17.1.2012), Boyce v. Irland (27.11.2012), Dragojevic v. Kroatien (15.1.2015) och Prade v. Tyskland (3.3.2016).